

MIGRAȚIA DE INTELIGENȚĂ CA FACTOR DE INFLUENȚĂ AL PIEȚEI MONDIALE A MUNCII

*Irina MOVILĂ, conf. univ., dr., Natalia
BRANAȘCO, lect. univ.,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*

Abstract: *Migration of intelligence is considered a major issue facing many developing countries, including Moldova. Brain drain is the most curious part of a wider phenomenon - the migration of human capital and labor in general. Free movement of human capital increases the welfare of all market participants and thus create the necessary incentives for improvement of individuals and continuing economic development. But this phenomenon is bad for the country of origin of migrants. Migrating brain is a loss to society, because the money invested in human capital formation can not be recovered. So the export of human capital points to a problematic situation in the country of origin to exporters.*

Key words: *migration of intelligence, brain drain, human capital, problematic situation*

Migrația creierilor este considerată o problemă extrem de importantă cu care se confruntă numeroase state în curs de dezvoltare, printre care și Republica Moldova.

Există diverse tratări ale conceptului „migrație de inteligență”. În sens restrâns, acest concept include nu numai specialiștii din domeniul tehnico-științific, dar și inteligența creatoare, iar, în sens larg, se subînțelege între-gul complex de fluxuri migraționiste ale forței de muncă calificată, ce lucrează peste hotare mai mult de un an.

Conform dicționarului de termeni economici, migrația creierilor (scurgere de inteligență) este migrația forței de muncă educate și calificate dinspre țările sărace înspre cele bogate. De regulă, educația sau calificarea, care reprezintă investiții în capitalul uman, este mai ieftin de procurat în țările mai sărace în care abundă forța de muncă, deoarece aceasta este folosită în activități intensive în muncă. De aceea persoanele care au o calificare sau o educație mai bună pleacă în țările mai dezvoltate, în care venitul la capitalul lor uman este mai mare. Asemenea migrație este încurajată de multe ori prin lege sau prin factorii instituționali, majoritatea țărilor dezvoltate favorizând imigranți calificați în raport cu cei necalificați.

În raportul OECD (1987), sînt alte definiții ale fenomenului: „brain drain (migrație de inteligență) implica un flux de specialiști cu doua sensuri între țara care trimite și cea care primește”. Totuși, termenii folosiți în acest caz fiind de brain gain (cîștig pentru țara de origine și pentru țara-sursă) sau brain drain (pierdere vitală de resurse umane pentru țara de origine).

Exodul de inteligență constituie cel mai interesant aspect al unui fenomen mai larg – migrarea capitalului uman și în general – migrarea forței de muncă. În economia de piață, resursele migrează spre acele locații unde sînt cel mai bine remunerate.

Libera circulație a capitalului uman sporește bunăstarea tuturor participanților la piață și, astfel, creează stimulentele necesare pentru perfecționarea indivizilor și pentru dezvoltarea economică în continuare.

În anii 30 ai secolului trecut, cînd SUA a profitat de posibilitatea unică de selectare a savanților refugiați din Germania fascistă, a apărut un tip specific de migrație a specialiștilor înalt calificați, numită migrație intelectuală sau „scurgere de creieri”.

Dar totuși emigrarea oamenilor de știință a avut loc în toate timpurile, de exemplu, în anul 529, împăratul Iustinian a decis ca Academia din Atena să fie închisă, membrii acesteia fiind nevoiți să plece în exil la Ctesi-phon, în estul Persiei, unde au lucrat în continuare. În secolele al VIII-lea și al IX-lea, arabii au încurajat oamenii de știință, atrăgînd savanții străini prin stimulente materiale, astfel, Bagdadul devenind centrul intelectual al lumii. Rusia, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea a început recrutarea savanților și tehnicienilor străini. Din cauza fascismului, în perioada 1933-1945, se estimează că au emigrat din Europa circa 10000 de cercetători și savanți.

Migrația specialiștilor este condiționată de aceiași factori, ca și migrația forței de muncă necalificate. În primul rînd, trebuie evidențiat nivelul economic și social diferit de dezvoltare dintre țări. Savanții și specialiștii își părăsesc țara, dacă găsesc în altă parte remunerare materială mai înaltă, posibilități nelimitate de creație și autoperfecționare, echipament mai performant, condiții mai confortabile de trai, mai multe drepturi și libertăți. Dar motivul cel mai important este dorința persoanei de a fi recunoscut ca valoare, de a avea venituri mai mari și, respectiv, un nivel de trai mai înalt. Există și cauze particulare, ce sînt specifice anumitor țări sau situații:

- diferențele culturale și lingvistice pot face o țară mai atractivă decît alta, de exemplu SUA deține factori de atragere mai puternici, inclusiv, și prin prisma faptului că limba engleză este vorbită la nivel mondial;
- migrația pe motive etnice, de exemplu, după atacurile teroriste de la 11.09.2001, din SUA, intelectualii arabi migrează spre alte țări;
- sistemul de promovare care este bazat pe rezultat, ce este aplicat în SUA, atrage mai mulți specialiști decît cel din Japonia, ce se bazează mai mult pe vîrstă.

Principalele direcții ale migrației intelectuale se prezintă geografic astfel:

- de la nord la sud: din America Latină spre America de Nord, din Africa spre Europa și America de Nord;

- de la est spre vest: din Asia spre Europa și America de Nord, din Asia spre Orientul mijlociu, din Europa spre America de Nord.

Aceste direcții sînt date de faptul că țările din nord și vest au cele mai dezvoltate economii. 10 țări atrag peste 75% dintre specialiștii migranți: statele cele mai mari beneficiare sînt Australia (25%), Canada (20%) și SUA (10%) – țări dezvoltate economic, dar și țări tradiționale de imigranți. În Europa, Luxemburg are 10%, după care urmează Austria cu 7%, iar celelalte țări au sub 5%.

Un fenomen deosebit îl reprezintă exodul inteligenței cu calificare superioară dinspre țări mai slab dezvoltate spre SUA, Canada, țările din Europa de Vest. Se apreciază că 40% din savanții americani laureați ai premiului Nobel sînt de proveniență din afara SUA. Spre Europa s-a îndreptat forță de muncă din diferite țări slab dezvoltate ale Asiei, Africii, în timp ce spre SUA se îndreaptă emigranți preponderent din America Latină și mai puțin din Europa.

Problemele legate de migrația intelectuală se examinează, de obicei, din punct de vedere al influenței asupra țării de imigrare, emigrare și a economiei mondiale în totalitate.

Migrația specialiștilor are consecințe diferite de cele ale migrației forței de muncă necalificate. Migrația muncitorilor necalificați este destul de avantajoasă pentru țara-donatoare, deoarece, pe de o parte, permite micșorarea ratei șomajului, a costurilor lui, pe de altă parte, emigranții trimit acasă periodic remitențe, aprovizionînd, astfel, economia cu resurse valutare. În cazul emigrației muncitorilor calificați și a personalului tehnico-ingineresc, a savanților și specialiștilor, țara-donatoare se află în pierdere evidentă. Ea pierde toate cheltuielile capitale investite în pregătirea acestor cadre. Piața națională pierde elita intelectuală, potențialul căreia servește ca bază a dezvoltării economice în condițiile progresului tehnico-științific. Astfel, țara donatoare își înrăutățește situația și pierde perspectivele de dezvoltare în viitor. De cealaltă parte, migrația intelectuală se răsfrînge pozitiv asupra țării-recipiente. Conform celor mai modeste calcule, SUA a economisit în domeniul învățămîntului și activităților științifice mai mult de 15 mlrd. dolari în ultimul sfert de secol. Profitul obținut de la folosirea specialiștilor străini este mai mare de 7 ori în Canada și de 3 ori în Marea Britanie decît suma acordată ca ajutor țării în curs de dezvoltare.

Dar, în ultimii ani în SUA, în legătură cu recesiunea economică, se înăsprește politica migraționistă în domeniul științei și tehnologiilor înalte, de aceea se micșorează cotele la importul specialiștilor, în calculatoare de exemplu. Acest fapt conduce la diminuarea fluxului de străini în SUA.

Țările înalt dezvoltate atrag specialiștii străini într-un număr mult mai mare decît necesitățile reale. Astfel, ia naștere concurența nu numai între specialiștii din țară și cei străini, dar și printre imigranți. Aceasta duce la micșorarea remunerării și la mărirea intensității muncii specialiștilor străini. În afară de aceasta, specialiștii neangajați în cercetare, în genere, nu sînt utilizați conform profesiei lor. Mulți migranți – actori, medici, savanți – nu se pot angaja conform specialității, de aceea lucrează taximetriști, paznici, chelneri. În aceste condiții, mulți sînt nevoiți să-și reducă statutul. O parte de emigranți sînt nevoiți să-și schimbe domeniul activității profesionale și în acest caz țara-donatoare pierde un savant, iar țara-recipientă primește un potențial muncitor de o calificare mai joasă sau chiar un posibil șomer. În această situație pierderile țării-donatoare nu înseamnă cîștiguri pentru știința mondială.

Totuși experiența tristă a acestor migranți nu servește ca factor de reținere a emigrației, mai ales, din țările CSI și Europei de Est. Cît n-ar fi de trist, dar, deseori, munca unui muncitor necalificat într-o țară dezvoltată se remunerează mai înalt decît munca unui savant într-o țară în curs de dezvoltare. De aceea fluxul emigrației muncitorilor calificați din țările CSI nu se reduce, din contra – are tendințe de creștere odată cu facilitarea ieșirii din țară și înrăutățirea situației economice.

Specialiștii prognozează pentru următorii zece ani sporirea nivelului emigrației din fosta URSS de la 10 pînă la 30 mln. de persoane. Dacă am lua în calcul stabilirea cotelor pentru imigranți în țările Uniunii Europene, chiar și în acest caz rezultatele prognozate ar rămîne triste, deoarece ar însemna o pierdere irecuperabilă pentru țară.

Încă la sfîrșitul anilor 1970-'80, potențialul emigraționist al URSS în domeniul tehnico-științific era destul de înalt, deoarece o parte importantă a cadrelor tehnico-științifice nu-și putea realiza pe deplin potențialul său științific. În anii 1990, principalul stimulent de emigrare pentru aceste persoane a devenit factorul economic. Acest fapt nu e de mirare, deoarece diferența dintre remunerarea savanților în țările CSI și țările din Vest este de ordinul zecilor, iar nivelul de finanțare a științei în CSI este minim. Alți factori de emigrare i-au constituit situația instabilă în țară, nivelul redus de apărare juridică a savanților, absența unui sistem adecvat a drepturilor de autor.

Impactul emigrației intelectuale asupra securității țării nu putem să afirmăm că este complet negativă. În același timp, există un anumit prag critic al emigrației intelectuale, după care poate să intervină consecințe grave asupra potențialului științific al țării.

Se observă tendința că migrația creierilor să nu mai fie cu sens unic ca pînă acum, se vorbește despre „circulația creierilor”. Noile economii în dezvoltare din India, China, Coreea de Sud atrag mulți specialiști care se reîntorc în patrie după ce s-au realizat în străinătate și cu experiența lor acumulată contribuie la dezvoltarea unor ramuri industriale în țara de origine.

Una din caracteristicile migrației intelectuale contemporane este amplificarea permanentă a volumului ei, implicarea în circuitul migrațional mondial a potențialului științific din majoritatea țărilor lumii. Incluziunea, la

sfirșitul anilor 1980, a lucrătorilor științifici din fosta URSS și Europa de Est în fluxul mondial al migrației intelectuale arată că acest fenomen a luat un caracter de globalizare.

Creșterea investițiilor în știință și tehnologii reprezintă una din importante tendințe globale, după cum relevă analiza datelor statistice disponibile. Cheltuielile în cercetare-dezvoltare au crescut în majoritatea țărilor și regiunilor lumii în ultimii ani, ajungând la peste 900 miliarde de dolari SUA în 2006. Între 2000-2006, aceste investiții au crescut cu 10,1 la sută în SUA, cu 21,9 la sută în Japonia și cu 14,8 la sută în UE. Importanța capitalului uman în noile condiții a determinat sporirea cererii globale pentru personalul calificat – cercetători, ingineri, programiști, precum și pentru manageri în domeniul tehnologiilor.

Lucrătorii, activitatea cărora este legată de știință și tehnologii, constituie între 25 și 35 la sută în țările dezvoltate. Numărul cercetătorilor a depășit 6 mil. în anul 2006. Drept consecință a cererii de personal calificat este creșterea numărului studenților și doctoranzilor. Astfel, în 2005, au fost acordate în UE 100 mii de grade de doctor în științe față de 53 mii în SUA și 15 mii în Japonia.

Principalele mecanisme utilizate de statele dezvoltate ale UE, în vederea atragerii de specialiști calificați, se rezuma astfel (tabelul 1).

În ultimul deceniu, s-a amplificat brusc și fluxul studenților și doctoranzilor care își fac studiile în instituțiile superioare de peste hotare și care, de asemenea, trebuie prezentat în calitate de modalitate a „scurgerii de creieri”.

Aproape un sfert din cei 2,6 milioane de studenți străini sînt găzduiți de Statele Unite (22%, cu o tendință de reducere față de anii anteriori), performanță nedepășită prin cumularea următoarelor două țări clasate, Marea Britanie și Germania (11%, respectiv, 10%). Dacă adăugăm capacitatea de absorbție a Franței (9%), Australiei, Canadei, Japoniei (4-6%), a Federației Ruse, Belgiei și Spaniei (1-3%), ajungem la concluzia că centrele performante ale cunoașterii din 10 țări atrag peste 75% dintre creierile migratoare. După datele statistice, 2% dintre studenții europeni studiază într-o altă țară europeană. Conform estimărilor EUROSTAT, în UE-27, numărul tinerilor care studiază într-o altă țară europeană crește anual cu circa 5%. Pînă în prezent, această dinamică nu a reușit totuși să depășească viteza creșterii numărului studenților, ceea ce înseamnă că ponderea străinilor s-a menținut relativ constantă - circa 2% din totalul studenților. Ciprioții și luxemburgezii au fost, desigur, cei mai mobili studenți, datorită ofertei reduse de pe piața locală. Peste 10% dintre studenții maltezi au urmat cursuri universitare într-o țară europeană. Urmează grecii, irlandezii, slovacii și bulgarii, semnificativ, mai mobili decît restul naționalităților europene (6-8%). La cealaltă extremă, polonezii și englezii au cea mai redusă înclinație pentru a studia în străinătate.

Tabelul 1. Mecanisme de atragere a specialiștilor în statele Uniunii Europene¹

Mecanism	Descriere	Țara
Impozite și salarii	A mărit salariile cercetătorilor cu doctorat cu 25% și a crescut fondurile pentru angajarea profesorilor universitari (2006)	Marea Britanie
	Introducerea unui sistem în care cercetătorii din sectorul public nu mai sînt considerați funcționari publici și ca atare nu mai fac parte din sistemul pensiilor, specific serviciului public	Austria
	- reducerea impozitelor pentru cercetători și intelectuali, - reducerea impozitelor personale pentru 3 ani, de la 40% la 25% , - reducerea cu 30% a impozitului aferent venitului total pe întreaga durată a șederii pentru specialiștii imigranți	Danemarca, Suedia, Olanda, Franța
	Încercări de a păstra profesorii calificați în țară, prin includerea în profesia de predare a „împrumuturilor de absolvire” acordate studenților	Marea Britanie
Investiții în cercetare	Bugetul guvernului, în 2005-2006, a menținut o serie de scutiri de impozite pentru companiile care investesc în cercetare	Irlanda
	Fundația științifică, în intervalul 2004-2007, a pus la dispoziție 400 mln. euro pentru cercetare	Irlanda
	Fundația Volkswagen, încă în anul 2005, a stabilit 12 catedre Lichtenberg pe an. Această inițiativă a permis instituțiilor de învățămînt superior să atragă oameni de știință tineri prin stabilirea de catedre de cercetare inovatoare	Germania
	Aproximativ 7000 de posturi de profesori cercetători au fost create din anul 1997 pentru a reține talentele și a încuraja întoarcerea doctoranzilor care lucrează în străinătate	Franța
	În anul 2000, Guvernul englez și Fundația Wolfson, o fundație caritabilă de cercetare, au lansat un premiu de cinci ani în cercetare; schema de 20 mln. de euro are ca scop să atragă întoarcerea oamenilor englezi de știință expatriați și emigrarea cercetătorilor de vîrf tineri în Marea Britanie	Marea Britanie

¹ Giannoccolo, P. (2005), *Brain Drain and Fiscal Competition: a Theoretical Model for Europe*, University of Milano Bicocca (Milan – Italy) Department of Statistics and Department of Economics, University of Bologna

Performanțele Cehiei și Ungariei sînt remarcabile cînd vine vorba despre calitatea învățămîntului superior. Universitățile cehe atrag anual 15.000 de studenți străini, iar cele ungurești circa 13.000. Aceasta înseamnă că unul din o sută de studenți străini aleg o universitate în aceste două țări. Dacă ne raportăm doar la mobilitatea studenților europeni, cifra sare la 4 studenți dintr-o sută. Cehia importă, astfel, de două ori mai multă inteligență decît exportă anual, iar Ungaria cu 60% mai mult. Bulgaria, apoi Polonia constituie următoarele atracții în regiunea central și est-europeană.

În ultimul deceniu, crește vizibil activitatea țărilor în curs de dezvoltare, care, spre deosebire de SUA și Germania, prezintă cerere pentru cadrele științifice nu numai de calificare înaltă, dar și de calificare medie. O cerere mare pentru savanți, în primul rînd, pentru cadre științifice profesionale, există în China. Prezintă interes pentru cadrele științifice din Europa de Est și CSI așa țări ca Iran, Irac, țări interesate, în primul rînd, în atragerea specialiștilor din domeniul tehnologiilor nucleare, chimice, biologice, și care sînt predispuse să-i remunereze mult mai bine decît, de exemplu, în SUA. Există cerere pentru specialiști în adaptarea tehnologiilor noi în India, Pakistan, Emiratele Arabe și alte țări.

Pe piața mondială a cadrelor științifice există o tendință contradictorie. Pe de o parte, țările în curs de dezvoltare, capabile să asigure un nivel înalt de venituri, atrag specialiști din țările înalt dezvoltate – savanți, profesori, medici. În această grupă de țări intră Emiratele Arabe, unele țări din Asia de Sud-Est, Livia ș.a. Pe de altă parte, un flux migrațional, în principiu analogic, după structura profesională, se deplasează din țările în curs de dezvoltare spre țările dezvoltate. În aceasta și constă una din caracteristicile pieței contemporane mondiale a forței de muncă înalt calificată.

Cercetarea experienței mondiale demonstrează că cererea, pentru specialiștii de calificare înaltă după regiuni și țări, este destul de limitată și are un caracter selectiv.

Indicatorii cantitativi ai migrației intelectuale nu dau posibilitatea de a evalua pe deplin situația reală, cînd se vorbește despre migrația forței de muncă intelectual-creative. Doar puțini din sutele de mii de persoane ce se ocupă cu cercetări și proiectări, devin specialiști de talie mondială. Pe lîngă aceasta, piața mondială a forței de muncă intelectuale înalt calificată prezintă cerere mai întii de toate pentru savanții de elită, care deja au demonstrat rezultate și pentru tinerii talentați de perspectivă – pre-elită, care prezintă nucleul pentru viitoarele realizări științifice.

Cererea pe piața mondială a cadrelor științifice este selectivă nu numai după nivelul de calificare, dar și după structura disciplinară. O cerere mai mare este prezentată pentru specialiștii din acele discipline științifice, care determină tendințele principale de dezvoltare a științei și tehnologiilor contemporane – fizica, matematica, tehnica de calcul, biologia, chimia, medicina, cercetări spațiale. În același mod reacționează cererea și structura emigrației. Cadrele științifice de nivel mediu practic nu au șanse de a se angaja în Occident conform specialității.

Fluxul migrațional intelectual, în țările înalt dezvoltate, duce la ridicarea nivelului securității naționale, atît prin amplificarea creșterii economice, cît și prin asigurarea avantajelor militare. De aceea, în aceste țări, au fost adoptate legi speciale și alte acte normative, ce stimulează imigrarea cadrelor științifice de peste hotare. Micșorarea pierderilor de la emigrarea intelectuală în țările donatoare este posibilă doar parțial prin realizarea unui complex special de acțiuni ale politicii migraționale, elaborarea căruia în Republica Moldova încă n-a început.

Este evident că, în Republica Moldova, e acută problema elaborării unui sistem de reglare statală a pieței muncii naționale, ținînd cont de faptul influenței asupra lui a pieței mondiale a muncii. Pe parcursul implicării țării noastre în circuitul migrațional mondial, apare necesitatea formării unui sistem de apărare social-juridică a emigranților, organizarea ajutorului consultativ pentru cei ce intră și ies din țară, acordarea ajutorului în încheierea contractelor. Dar este necesar ca această politică să fie construită pe baza acordurilor bilaterale și multilaterale dintre țări.

Datele recensămîntului din 2004 evidențiază că 76.0% din numărul total de emigranți aveau studii medii generale sau generale obligatorii. Aceste date sînt confirmare și de studiul sociologic realizat de CBS -AXA, care arată că, în anul 2004, partea cea mai mare a emigranților a revenit celor cu studii medii (41.5%), ceilalți avînd studii profesionale (27.9%), superioare (19.6%) sau fără studii (10.9%). Majoritatea emigranților cu nivel de educație scăzut emigrează spre țările CSI, care, după cum a fost menționat anterior, sînt preferate de bărbați. Aceștia lucrează preponderent la construcții și reparații. Cea mai mare parte a emigranților spre Europa de vest, în special, Spania, Portugalia și Grecia, are studii superioare.

În acest context, trebuie de menționat că doar 27.3% din emigranții moldoveni lucrează peste hotare conform calificării lor profesionale. Majoritatea (70.0%) însă prestează munci care nu au nici o tangență cu activitatea lor din țara de origine.

De-a lungul timpului au apărut numeroase propuneri de soluționare a fenomenului. În anii 1970, s-a propus ca statele care absorb capital uman să ofere „compensații” statelor care suferă din pricina exodului de inteligență. În țările ex-comuniste, s-a încercat stoparea fenomenului prin limitarea drastică a dreptului la circulație a indivizilor. Ulterior, statele au început să cultive relațiile cu diaspora în încercarea de a extrage beneficii de pe urma capitalului uman al expatriaților. În ultima vreme se vorbește mult despre politica de încurajare a revenirii în țară a tinerilor educați. Printre diverse măsuri se are în vedere creșterea salarizării personalului angrenat în activitatea de cercetare, oferirea de facilități pentru cei care se întorc în țara de origine cu scopul deschiderii unei

afaceri, modernizarea infrastructurii din educație și cercetare. Opinia unanimă a cercetătorilor este că fenomenul migrării creierilor poate fi stopat prin adoptarea de către stat a unor standarde de calitate în managementul activității de educație și cercetare și, mai ales, prin suplimentarea bugetului destinat acestui sector.

Se poate de evidențiat trei abordări ale problemei reglării emigrației intelectuale la nivel de stat:

1) abordarea ce presupune reglarea activă de către stat a proceselor migraționiste în acest domeniu (abor-dare predominantă în țările-donatoare).

2) abordarea ce promovează neimplicarea statului, motivînd cu imposibilitatea principială a statului să influențeze asupra acestor procese.

3) abordarea, situată într-o poziție intermediară, poate fi determinată ca o concepție a „orientării în perspectivă”, ce presupune coordonarea legislației imigraționale și emigraționale și formarea unui sistem avantajos atît pentru țările-donatoare, cît și pentru cele recipiente. Asume această abordare poate să asigure formarea unui sistem mai eficient de reglare statală a procesului de emigrare intelectuală cu scopul asigurării intereselor de securitate a țărilor-donatoare. Dar dacă baza acestei politici va fi tendința doar de a întoarce savantul, atunci o așa politică este sortită din start eșecului.

Consecințele negative social-economice și politice ale unei astfel de situații, mai ales, în perspectivă, sînt evidente: în prezent, procesul „scurgerii de creieri” este distrugător pentru țară.

Astfel, este evident faptul că trebuie soluționată problema elaborării unui sistem de reglare statală a pieței naționale a muncii luînd în considerare influența pieței mondiale a forței de muncă. Pe parcursul implicării țării noastre în circuitul migraționist mondial, apare necesitatea în formarea unui sistem social-juridic de apărare a emigranților, organizarea serviciilor de consultanță în încheierea contractelor de muncă, această politică fiind construită în baza acordurilor bilaterale și multilaterale interstatuale.

Bibliografie:

1. Bari I., *Globalizare și probleme globale*, București, Editura Economica, 2001.
2. Becker G.S., *Capitalul uman – o analiză teoretică și empirică cu referire specială la educație*, București, Editura ALL, 1997.
3. Dobrotă N., Aceleanu M. I., *Ocuparea resurselor de muncă în România*, București, Editura Economică, 2007.
4. International Organization of Migration, *World Migration*, 2006.
5. Moșneaga V., *Republica Moldova – Problemele Migrației*, Chișinău, Tipografia S.A. Crio, 2007 .
6. *Republica Moldova - problemele migrației*; Institutul Muncii al sindicatelor din Republica Moldova, Institutul muncii GSEE Grecia, Chișinău, 2007.
7. www.un.org.